

ВПЛИВ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ЕВОЛЮЦІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ (середина XIX – перша третина XX ст.): загальнотеоретичні аспекти

Розглядаючи вплив конкретних історико-етнологічних досліджень на національну свідомість необхідно, бодай, схематично зупинитися на теоретичних підставах студіювання цієї теми. Потреба такого підходу зумовлена недостатньою увагою вітчизняної науки до дослідження механізму формування національної свідомості, як такої, та її взаємодії з історичною науковою думкою, зокрема.

Вихідним пунктом дослідження є з'ясування сутності історичної пам'яті й історичної свідомості спільнот, які йдуть шляхом національного становлення. Вважаємо, що без виявлення шляхів актуалізації цього важливого психологічного оснащення нації, не можливо зрозуміти природу її творення. У межах окресленого дослідного обсягу, нас найбільше цікавить вага наукового історико-етнологічного знання. Причому передбачається визначити: саме яка його частина – етнографічні описові матеріали, історичний наратив чи концептуально-узагальнюючі праці справили найсуттєвіший вплив на еволюцію української національної свідомості протягом досить тривалого часу – від середини XIX ст. до кінця 1920-х рр. Вибір хронологічних меж не випадковий, оскільки він відповідає певному завершеному циклу розвитку української історіографії та охоплює декілька періодів творення української нації, що традиційно називаються добою національного відродження. Але, автор, свідомий того, що зв'язок між цими явищами має опосередкований характер. Власне, сама наукова думка може виступати одним з багатьох чинників впливу на процес становлення нації. Простежується, також, зворотній вплив національної свідомості на розвиток наукових історичних та етнологічних досліджень.

Власне *історична пам'ять* дозволяє сформувати ланцюг взаємопов'язаних процесів становлення суспільної свідомості. Реальна історична пам'ять тої чи іншої національної спільноти виникла в результаті взаємодії багатьох чинників. Серед яких найменш дослідженим є питання про вплив наукового знання на визначення обрисів та змісту історичної пам'яті. У відомих нам працях як вітчизняних, та і зарубіжних дослідників не зустрічаємо спеціального розгляду цього аспекту, окрім принагідних згадок про раціоналізуючий вплив історичної науки. У кінцевому підсумку маємо феномен історичної пам'яті, яка за твердженням В. Полянського “фіксує епохальні події, що визначають загальний напрям розвитку етносів, не утримуючи всіх історичних фактів”¹.

Зауважимо, що деякі сучасні українські дослідники схильні виділяти специфічну “глибоку народну історичну пам'ять” протиставляючи її “офіційній історії”². Такі твердження базуються на існуючому історичному факті тотального заперечення офіційною комуністичною історіографією попередньої української історичної пам'яті, але виходять із некоректного розуміння природи самого явища пам'яті. Остання розглядається як дещо незмінне, дане поза досвідом, у тому числі і самого етносу, як річ, що існує сама по собі. Таке тлумачення приводить до штучного протиставлення різних форм історичної пам'яті – т. зв. “народної пам'яті” до “офіційної” тощо. Насправді маємо ситуацію складної, часом і суперечливої їхньої взаємодії, оскільки навіть офіційна парадигма бачення історичного минулого зрештою, стає частиною тієї ж народної пам'яті.

Враховуючи механізм формування історичної пам'яті, її рівні, форми існування, ознаки, можна спробувати на певну типологізацію, яка, не претендуючи на вичерпність, виступає непоганим інструментом у студіюванні нашої теми. Можна вести мову про реальне існування, точніше – співіснування, таких типів історичної пам'яті: безпосередньої, наукової, міфологічної та постійно відновлюваної.

Актуалізована історична пам'ять і є основою для *історичної свідомості* тої чи іншої спільноти. Йдеться про активну дієву настанову, на відміну від, у більшості, пасивної споглядальної – у випадку із самою історичною пам'яттю. У виявленні етнічної, а з часом і *національної ідентичності* особи чи спільноти їхня історична свідомість є однією з обов'язкових домінант.

Механізм формування історичної свідомості має яскраво виражений соціальний характер. Спо-

нукальним чинником тут виступають національні інтереси, які зазвичай слугують виразом інтересів соціальних. Цікавою в цих процесах видається роль наукової історичної думки. Ймовірно, що вона розвивається, виходячи з певного врівноваження між соціальними запитами суспільства та суто науковими потребами. Саме від цієї рівності виходять інтелектуальні та духовні імпульси, що породжують новачі суспільної думки, зокрема, у царині історії. У національній площині, історична думка таким чином може розглядатися як своєрідне відбиття, зовнішній матеріалізований вияв складної внутрішньої роботи нації над самоусвідомленням, над визначенням власного "Я". Звідси стає зрозумілим чому від певного часу історики звертають увагу на ті сюжети у минулому власних народів, які доводили їхню самобутність, відмінну історичну долю, право на національну державу, якщо такої на той час не існувало. Зрештою, відбувалося написання національних історій та становлення національних історіографій, які претендували на остаточну істину у трактуванні минулого своїх націй. Схема набувала довершеного вигляду. Е.Сміт звертає увагу на цей феномен у зв'язку з поширенням націоналізму. Він зазначає: "Серед засновників і гарячих прихильників націоналізму історики займають почесне місце; одночасно вони найактивніше намагаються оцінити націоналізм і зрозуміти феномен цього явища. Саме історики обґрунтували тезу про "історичність" націоналістичного руху, і тепер ця теза нас не дивує, саме вони виділили спільні елементи в ранньому європейському націоналізмі й створили історіографію епохи романтизму. Мішле, Берк, Мюллер, Карамзін, Палацький й багато інших заклали моральні й інтелектуальні підвалини націоналізму, що виник у кожній зі спільнот, представлених даними істориками. Разом з філологами історики логічно пояснюють й обґрунтовують честолюбні домагання своїх націй"³. Україна у цьому символічному переліку, безперечно, має поставити ім'я М.Грушевського. Сучасник – видатний український громадсько-політичний діяч О.Лотоцький досить точно оцінив цей аспект наукової праці великого національного історика: "Вона складає дуже помітний етап в історії української самосвідомості. Внаслідок діяльності нашого ученого ідейні основи українського національного руху дістали тверде наукове угрунтування та поширились новими, ширшими горизонтами"⁴. Таким чином поява національної наукової історичної школи мала і зворотній потужний вплив на стан історичної свідомості новопосталих націй.

У контексті цього явища варто звернути увагу на ще один, суттєвий аспект проблеми – значення наукового знання як вагомого чинника врівноваження свідомого й несвідомого складників національної ідентифікації. Адже історична свідомість нації розуміється "як специфічний і обов'язковий елемент національної свідомості, що належить як до ірраціональних, так і до раціональних феноменів свідомості" (за І.Кресіною)⁵. Пояснюється це існуванням своєрідної взаємодії міфології та історичної науки у наданні історичній свідомості певного вигляду. Цілком природно, що при цьому вектори їхньої взаємодії виявляються різнонаправленими. З одного боку, ірраціоналізація, своєрідна "психологізація" історії, завдяки міфотворенню, сприяє безпосередньому сприйняттю власної історії кожним членом нації. Відбувається це шляхом відчуження особистої причетності до неї, коли долається відчуженість від далекої минувшини, створюється атмосфера спорідненості із предками, тяглість поколінь та часів. Тим самим формується потужна основа для національного усвідомлення, а відтак і консолідації нації. З іншого боку, особливо у періоди посилення ірраціональних компонентів національної свідомості, кризи раціонального світогляду, як це, зокрема, мало місце у пореволюційні 1920-ті роки, зростає роль суто наукового, теоретичного осмислення історії. Завдяки історичній науці, ірраціональне, яке містилося в етнічному, а пізніше й національному міфіві, сублімується в раціональну форму наукового знання. (Сублімація за З.Фрейдом – перехід, витіснення несвідомого у царину свідомого.) Відтак історична думка виступає чинником стримування від падіння у "прірву ірраціоналізму", зберігає наукову вартість історичного знання, чим забезпечує необхідний баланс раціональних та ірраціональних складників національної свідомості. Зрештою, оптимальне співвідношення цих компонентів розглядається як показник зрілості нації, ступінь загального розвитку її свідомості.

Роль міфу заслуговує на окрему розмову. Тут лише погодимося з думкою Н.Хамітова щодо націотворчої ролі національної міфології. Його висновки дозволяють поставити певні акценти у співвідношенні значення міфології та науки у творенні національної ідентичності: "До виникнення теоретичних рефлексій це виявляється у формуванні певних архетипічних персон та їх відносин – своєрідних архетипічних сюжетів, які розвиваються у царині міфології. Отже, сама міфологія виступає націосинтезуючим фактором культури у часі та просторі історії"⁶.

Утім питання співвідношення ролі міфології та науки у історичній притомності спільноти чи особи не завжди піддається односторонньому визначенню. Зокрема, важко погодитися з твердженням В.Потульницького, що "наука завжди виконуватиме деміфологізуючу функцію, оскільки саме вона покликана позбавити міфів національну самосвідомість"⁷. Насправді тій же науці притаманна й

інша, протилежна функція – міфологізуюча, так як науковці не вільні від багатьох рис буденного мислення, у тому числі і його міфологічного компоненту. Замість старих, зруйнованих міфів незмінно повстають нові, появи яких, прислуговується й історична наука. Тим паче, ця поліфункціональність зростає у національних координатах. Зрештою, загальний рух наукової думки відбувається у своєрідному коридорі між деміфологізацією та міфологізацією. Це впливає із самої природи історичного пізнання.

Важливо відзначити, що на рівні вже національного усвідомлення зростає роль наукових знань. Саме вони, а не міфологія, стають тепер вихідним пунктом соціальних уявлень щодо спільного минулого. Як відзначає В.Жмир: “...Рефлексія реальної історії етносу в історію як науку пов’язується з обґрунтуванням спільного походження на “природній території” та історичного права. Історична наука разом з фольклористикою та етнографією наповнює змістом поняття “національний дух” і визначає структуру національних вартостей”⁸.

Починаючи з XIX ст. історична свідомість формується на базі наукових теорій, зокрема, історичного обґрунтування походження того чи іншого народу, етногенезу тощо. В цьому сенсі вона здатна потіснити масову свідомість, яка формувалася на базі позаісторичних джерел. Зрештою, можна погодитися з думкою Ю.Бромлея, що ступінь поширення національної самосвідомості певного етносу (нації) вирішальною мірою залежить від рівня освіченості мас, засвоєння ними наукових знань про історичне минуле, які в народному світогляді витісняють легендарні перекази⁹. Особливе значення актуалізованої історичної пам’яті в період руйнації традиційного суспільства. Тут ми маємо справу з певним парадоксом: відбувається відмирання традиційно-побутової культури, стираються етнографічні риси, а етнонаціональна свідомість зростає. Таким чином, історична пам’ять виконує потужну компенсаторську функцію. На зміну етнографізму приходять історизм. Для уникнення певного спрощення попереднього висновку слід врахувати ту обставину, що історична свідомість навіть із поширенням наукової історіографії повністю не позбавляється етнографічної традиції. В цьому сенсі досить цікаві спостереження зможемо знайти у відомого дослідника М.А.Барга, який вважав, що “в неявній формі історична свідомість може проявлятися і як свідомість міфологічна, натуралістична” та “коли виникла історіографія, етнічна традиція продовжує жити і постійно збагачуватися”. “У підсумку ми опиняємося перед двома формами історичної пам’яті, кожна з яких функціонує відповідно до специфічних закономірностей”¹⁰. Тобто можна стверджувати, що у досліджуваній період історична свідомість широких верств українського загалу формувалася під впливом як наукових так і позанаукових чинників.

У дослідженні конкретних виявів національної свідомості українців надзвичайно багато важить регіональний аспект. Викликано це особливостями формування української нації, яка, прямуючи до виокремлення з-поміж інших спільнот, змушена була долати внутрішні розлами, створені несприятливими обставинами її історичного буття. Коли подивимося на проблему з погляду соціальної психології мас у розрізі народної мобілізації, то ситуація виглядає досить складною. У цьому сенсі, певною мірою, можна говорити навіть про реальне існування двох моделей: наддніпрянської та наддністрянської в українській національній свідомості. Тому ключовим питанням було забезпечення внутрішньоукраїнської єдності через австрійсько-російський кордон. Не подолавши цього бар’єру, українці не змогли б стати консолідованою модерною нацією. На цю кардинальну проблему звертали увагу кращі українські інтелектуали, зокрема, М.Грушевський у статті “Україна і Галичина” (1906 р.). Як вважає Р.Шпорлюк: “То було попередження: історик доводив співвітчизникам, що ті як не уважатимуть, цілком можуть перетворитися на дві нації – дарма що дві нації на одній етнічній основі, – так само, як стали двома націями на одній етнічній основі серби і хорвати”¹¹.

В умовах націотворення, в тому числі й у специфічних українських, коли стояла потреба об’єднати регіональні варіанти національної свідомості, надзвичайно зростає значення такого чинника як актуалізована історична пам’ять. Українська ситуація підтверджує висновок Мирослава Гроха, що успішніше до організаційної стадії переходять ті народи, які утримали певну традицію політичної індивідуальності, яка знаходить своє вираження не так в історичній реальності, а радше в історичній пам’яті¹². В цьому сенсі українці мали непоганий потенціал.

Цікаво відзначити повну відповідність між конфліктною концепцією формування національної свідомості та конфронтаційною функцією історичної науки. В обох випадках для усталення власних ідеологем необхідно заперечувати й руйнувати парадигми мислення інших національних спільнот. Історична же наука виступає як інструмент формування такого усвідомлення. Українцям у XIX – на початку XX століття доводилося протистояти одразу декільком іншим націям. Я.Грицак веде мову про унікальність українського випадку. Українці мали зруйнувати культурне польське і російське домінування, а в окремому районі, на Лівобережжі, залишки ще й малоросійської (ко-

зацької) нації. “Шляхом заперечення політичних і культурних впливів старих націй (але заперечення у гегелівському сенсі, як відкидання одних елементів і успадкування та перетворення інших) відбувалося становлення молодшої модерної української нації”¹³. Проте, складність цього процесу полягала у тому, що він не був тільки україноспрямованим. У реальності на українських етнічних теренах поширювалися декілька альтернативних історичних моделей, які підживлювали не українську, а, у більшості випадків, імперську свідомість. Причому ці парадигми історичного мислення (російська, польська, єврейська) були домінуючими щодо української наукової думки. Таким чином становлення української національної свідомості та історіографії відбувалося у жорсткому конкурентному середовищі.

Крім того, в період інтенсивного націотворення виявляється особлива схильність до прикрашання власної історії. “Рефлексія виконання завдань в минулому стає істотним елементом традиції групи. При цьому в кожній групі розвивається природна схильність до ідеалізації свого минулого і способу виконання своїх завдань у минулому”¹⁴. Ентоні Сміт наводить приклади “націоналістичного використання історії й націоналістичного бажання повернутися до золотої доби”. Йдеться про гельське та фінське відродження¹⁵. Не уникли ідеалізації та певної абсолютизації й українські “будителі” нації. Мала місце і своя “золота доба” (в різних варіантах такою виступали то Київська Русь, то Гетьманщина, то козаччина у широкому розумінні). Особливо характерна ця тенденція для романтичної історіографії. Абсолютизація, на загал, досить характерна для національних історіографій доби їхнього становлення. І полягає у перебільшеній увазі до проблем національного гноблення власних народів, з’ясування “національних образ”, пошуку континуїтету “своєї” державності тощо.

Загальна схема впливу конкретних історико-етнологічних досліджень на еволюцію національної свідомості українців виглядає таким чином.

Друга половина XIX ст. характерна інституційним становленням етнографічної й історичної науки, як самостійної та національної. Цьому сприяла поява цілої плеяди українських вчених європейського рівня: М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, П.Чубинського, В.Антоновича, М.Драгоманова, О.Лазаревського, М.Сумцова, І.Франка, В.Вовка, М.Грушевського, Д.Багалія та інших. Важливо відзначити, що більшість з них зробили помітний внесок, як у галузі етнографічних так і історичних досліджень. За попередній період було накопичено достатньо фактичного матеріалу, який дозволив перейти до певних теоретичних узагальнень. У площині націотворення цьому відповідав етап збирання спадщини (П.Магочий), або академічна фаза (М.Грох) та виникла можливість переходу до організаційного чи культурного етапу. Проте, політичні обставини, які існували на українських землях, дозволили це зреалізувати лише на, відносно невеликій території, у Галичині. На великій Україні – стало реальністю лише під час революційних подій на початку XX ст.

Щодо впливу наукового знання на еволюцію української національної свідомості у цей час, слід зауважити таке. Збирання етнографічного матеріалу було необхідним етапом для становлення ідентичності самої української інтелігенції, для фактичного усталення “речі у собі”. Виявивши етнографічну самотність українців, вона тим самим доводила можливість подальшого національного розвою. Але засобом для національної мобілізації широких народних мас ці знання слугувати не могли. Для актуалізації історичної пам’яті потрібні були достовірні концепції самотньої історичної долі народу, у тому числі і щодо існування державної традиції.

Подальша організаційно-структурна розбудова української національної науки, поява перших наукових товариств та інституцій також сприяли усвідомленню ширшого загалу. Зокрема, С.Русова вважала, що Південно-Західний відділ Російського географічного товариства: “розбурхав національну свідомість багатьох млявих, пригнічених українців..., витворив фанатиків фольклору та етнографії... Наче якась ціла національна течія побігла на Україні..., з’явилися перші бруньки нової національної свідомості”¹⁶. Ще більший вплив мали Наукове товариство ім. Шевченка, Українське наукове товариство, журнали “Основа”, “Киевская старина”, “Україна” тощо.

Зрештою відбувається визнання окремішності та евристичної вартості, як власним народом, так і світовим загалом. На межі XIX – XX ст. українська етнографічна й історична наука повністю конституювалась у національну, виділившись із загальноімперських наукових структур. Вона набуває повної стиглості, самодостатності, емансипованості від російської, польської, австрійської науки. В її межах сформувались власні наукові концепції (найбільш впливова – безперервного розвитку українського етносу як автохтона на власній землі – М.Грушевського).

Відбувається усталення основних інтелектуальних напрямків вітчизняної соціогуманітарної думки: позитивізм, неоромантизм. Формування наукових шкіл: Грушевського, Багалія, Слабченка, Василенка, Яворницького, Потебні, Сумцова тощо. Застосовуються різні засоби імплантації істо-

ричного знання в масову свідомість: особистий вплив відомих дослідників, поширення історичної літератури (особливо масової популярної: “Ілюстрована історія України” М.Грушевського, “Історія України-Русі” М.Аркаса) тощо. Як наслідок, спостерігається зміна масової парадигми історичного мислення.

Серйозні зрушення в історичній та національній свідомості українців відбулися під впливом першої світової війни та національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр. Тоді провідну ролі відігравали науково-популярні історичні праці, які видавалися масовими тиражами.

У 1920-ті роки на процес національного усвідомлення впливав увесь масив актуалізованих історичних знань, здобутих за попередній період. Тодішньою українською історичною наукою розглядалася низка дослідних тем, які сприяли підвищенню зацікавленості народних мас своєю етнонаціональною належністю. До них слід віднести: етногенез та націогенез українців, етнічна належність Київської Русі, історія козацтва, українська козацька державність (автономія) XVII – XVIII ст., національно-визвольний рух XIX ст., постаті визначних українських державних, культурних, духовних діячів. Досить гострою була проблематика, пов’язана з узагальненням здобутків і втрат під час Першої світової війни і національної революції. Останній явно бракувало науковості. Тут домінували публіцистичні, кон’юнктурні праці. Які, проте, мали достатньо потужний націоналізуючий вплив на український загал. Важливим, з огляду на чергове розчленування України, було наукове обґрунтування ідеї соборності її етнічних земель та консолідації української нації.

Особлива увага зверталася дослідниками на проблеми української державності. Робилось це, насамперед, представниками т. зв. державницького напрямку української історіографії (В.Липинський, Д.Дорошенко, С.Томашівський, В.Кучабський). Державницька проблематика, зокрема часів Хмельниччини, досить повно представлена в пізніх працях М.Грушевського. У 1920-ті рр. попередні наукові схеми тяглості українського історичного процесу наповнювалися конкретним науковим змістом.

Для українських реалій 20-х рр. конфронтаційні аспекти не втратили актуальності. Знову, як і в попередні часи, довелося заперечувати наукові висновки, зроблені, зокрема, російськими дослідниками. Цікавою з огляду на це була полеміка між Д.Дорошенко і представником “євразійської концепції” М.Трубецьким. Інші дискусійні сюжети: історія Київської Русі, Переяславська угода, Гетьманщина тощо. Треба враховувати, що в межах російської історіографії з’явилася нова якість пов’язана з поширенням офіційної марксистської науки. Проте, вона досить часто використовувала концептуальний багаж своєї попередниці.

1920-ті роки характерні посиленою етнологізацією української гуманітарної наукової галузі. Це виявлялося і у розширенні діапазону проблематики етнографії, виходу її на рівень осмислення глобальних проблем (зокрема, державотворення). Тобто етнографія на той час набувала ознак етнологічної науки, поширювалась і відповідна назва – етнологія. Водночас, етнологічний підхід, поряд з соціологічним, починає використовуватися і суто історичних дослідженнях.

Важливим об’єднавчим чинником була досить вдала спроба включити наукове дослідження національних меншин України (євреїв, поляків, німців тощо) в загальноукраїнську історіографію. Це сприяло національній консолідації українства. Подібний підхід значно розширював дослідницьке поле наукових пошуків, виявляв нові проблеми, створював цілісну картину української історії. Крім того, це значно підвищувало громадсько-політичну значимість історичної науки. Оскільки наявність об’єктивної історії національних меншин знімало чимало упереджень з їхнього боку до титульної української нації. На жаль, у наступні 30-ті рр. цей позитивний набуток був цілком втрачений.

Таким чином, можна констатувати, що українська ситуація була типовою для інших народів Центральної та Східної Європи, які з запізненням вступили у фазу формування модерної нації. Тут історична пам’ять відіграла надзвичайно важливу роль у етнізації та політизації народних мас, дозволила мобілізувати національну спільноту. Поряд з іншими чинниками, конкретні історико-етнологічні дослідження мали безпосередній потужний вплив на цей процес. Вага різних складових наукового соціогуманітарного знання на окремих етапах українського націостановлення не була однаковою. На початкових етапах націоналізуючий вплив справляли, у переважній більшості, етнографічні дослідження. Проте, по мірі розвитку національної свідомості ширших мас населення, зростає вага суто історичних розвідок, в тому числі і концептуального характеру.

¹Полянский В. С. Историческая память в этническом самосознании народов // СоцИС. – 1999. – № 3. – С. 18.

²Див.: Удод О.А. Історія і духовність. – К., 1999. – С. 101, 114; Його ж. Історична пам’ять в менталітеті українського народу // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса. 26 – 29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. – Ч. 2. – Одеса – Київ – Львів, 1999. – С. 119, 124.

- ³Сміт Е. Націоналізм та історики // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 2000. – С. 282.
- ⁴Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. II. – Варшава, 1933. – С. 148.
- ⁵Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). – К., 1998. – С. 228.
- ⁶Хамітов Н. Національна міфологія та національна ідея // Другий міжнародний конгрес україністів, Львів, 22 – 28 серпня 1993 р.: Доповіді і повідомлення. Філософія. – Львів, 1994. – С. 45.
- ⁷Потульницький В.А. Українська та світова історична наука: Рефлексії на межі століть // Укр. іст. журнал. – 2000. – № 1. – С. 6.
- ⁸Жмир В.Ф. На шляху до себе. Історія становлення української національної свідомості // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 4. – С. 150.
- ⁹Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983. – С. 191.
- ¹⁰Барг М.А. Историческое сознание как проблема историографии // Вопросы истории. – 1982. – № 12. – С. 49, 60.
- ¹¹Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави // Сучасність. – 1996. – № 12. – С. 61.
- ¹²Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. – Cambridge, Ma, 1985. – P. 178.
- ¹³Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С. 55.
- ¹⁴Щепанський Я. Элементарные понятия социологии. – М., 1969. – С. 179.
- ¹⁵Сміт Е. Національна ідентичність. – К., 1994. – С. 74 – 75.
- ¹⁶Русова С. Спомини // За сто літ. Матеріали з громадського та літературного життя України XIX і початку XX століття. – 1928. – К. II. – С. 154 – 155.

Masnenko Vitaliy. Influence of native historical-ethnographic researchs on evolution of national consciousness of Ukrainians (mid XIXth – 1st third of XXth century): general theoretical aspects

The article is devoted to the Ukrainian case of complementarity of development of historical-ethnographic research and forming of national consciousness. The following phenomena are researched: historical memory, historical consciousness and the role of scientific knowledge in their formation. Historical memory has played an extremely important role in the ethnic and political evolution of the people, made it possible to mobilize national community. At initial stage the ethnographic research mainly had influenced the ethnic development. But the meaning of historical studies, especially of conceptual character, had increased in the process of the development of national consciousness of the masses.

Institutional formation of Ukrainian ethnographical and historical science in the 2nd half of XIXth century consisted of appearance of a cluster of scientists of European level and a number of scientific establishments. In the context of nation creation it agreed with a stage of collecting of heritage. On the boundary of XIX – XXth centuries the Ukrainian ethnographic and historical science completely formed as national one having separated from imperial-wide structures. The scientific activity of M.Hrushevskiy played an important role in this process. During the 1920s the process of national self-consciousness was influenced by the dissemination of ideas of state direction, ethnologization of sociohumanitarian sphere, research of national minorities.